

Un rei conqueridor... de dames

'Les dones de Jaume I' (L'Esfera dels Llibres) és l'explícit títol que acaba de publicar Maria Carme Roca. La mare, les mullers, les amants... De totes les que n'ha trobat constància, ens n'ofereix el retrat, ens n'explica la història. Des d'aquestes pàgines n'oferim un tast.

■ **La mare dissortada.** **Maria de Montpeller (~1181-1213)** va tenir una vida difícil: "Molt soferta i pacient, damunt d'ella van recaure tota mena de desventures, com a filla, com a dona, com a mare i com a reina." D'entrada, "va créixer entre una cruel indiferència paterna i l'absència de la mare" (tancada en un convent quan el marit l'acusà d'adulteri); a 12 anys, el pare la va casar amb el vescomte de Marseilla, que passava de la quarantena. Pocs mesos després, Maria quedava vídua. El pare, que s'havia tornat a casar, ja tenia fills mascles: només pensava a legitimar-los i a aconseguir la renúncia de Maria als seus drets sobre Montpeller. Després d'un altre matrimoni desgraciat, de tenir dues filles que li van ser arrabassades i de ser repudiada, es va unir a Pere I de Catalunya i Aragó, de qui no va obtenir mai respecte. I Pere "obligà Maria a atorgar-li una donació entre vius irrevocable que el feia senyor exclusiu de Montpeller". Ella, però, va explicitar en un escrit punyent la seva oposició: "...per part del rei, el meu marit, he estat objecte d'indignes amenaces; he estat crucificada [...]. He dit 'aprovo per la força'. I he aprovat tot això, i a més a més ho he jurat, però constreta i violentada."

Havien tingut una filla, Sança, morta poc després d'haver nascut. El rei "preparava un nou matrimoni tot esperant l'anul·lació del primer" i, mentrestant, "sovintejava" la companyia d'una dama de

Montpeller. I en aquestes circumstàncies es va engendrar Jaume I. La reina volia un hereu. També els senyors de Montpeller. D'aquí ve la història-llegenda sobre el famós engany, amb na Maria fent-se

passar per l'amant i enllitant-se amb el marit. Però pocs anys després del naixement del preuat infant, l'hi van prendre: Pere l'enviava amb el croat francès Simó de Montfort: "Podem imaginar-nos l'estat d'ànim de la reina."

Fins al final va haver de batallar Maria pels seus drets: malalta i sense gaires mitjans

econòmics, va viatjar a Roma el 1212 per defensar-se de l'intent d'anul·lació del matrimoni i de la pretensió del germanastre de prendre-li Montpeller. Va guanyar tots dos plets el 1213. El mateix any que va morir.

■ **Primera muller.** **Elionor de Castella (~1203-1251).** A divuit anys casaven amb Jaume I la filla del rei castellà Alfons VIII i Elionor de Plantagenet. El marit en tenia tretze acabats de fer. Així doncs, com va explicar ell mateix al *Llibre dels feits*, "un any estiguem ab ella que no podíem fer ço que els hòmens han a fer ab sa muller". Maria Carme Roca destaca, com ja ho havia fet Ferran Soldevila, que fins que no va arri-

bar l'hora del divorci, Jaume mai no es va referir a Elionor com a "caríssima". Per contra, una possible amistançada primerenca, Elo Alvarez, dama de la reina, sí que rebia el tractament de "dilecta nostra". El cas és que, nascut l'hereu Alfons, Jaume es distancià cada vegada més de la muller. S'havien casat el 1221; el 1225 el rei ja plantejava el divorci. El 1229 es declarà nul el matrimoni, per bé que també s'establí que Alfons continuava essent hereu legítim. La reina ingressà en un convent, a Burgos, i Jaume li va respectar els drets (li va mantenir el tractament de reina encara que ell es tornés a casar, van acordar que l'infant Alfons s'educaria amb ella fins a la majoria d'edat...). Ella se'n va anar a la tomba amb el convenciment que el fill heretava la corona; i ho hauria fet, si no hagués mort el 1260.

■ **La valenta comtessa.** **Aurembiaix d'Urgell (~1204-1231).** La filla d'Ermengol VIII d'Urgell i d'Elvira Núñez de Lara va deixar un solc profund en la vida de Jaume I. Hereva del comtat d'Urgell, va veure com els Cabrera li prenien títol i terres. Va viure la infantesa en un convent i després la van casar amb un castellà, Álvaro Pérez, per instal·lar-la lluny de les seves terres, a Toledo. L'agost del 1228 la bella comtessa, separada ja del marit, es va presentar davant el rei reclamant la restitució del comtat. I ell, esperonat per la joventut, l'orfenesa i la bellesa de la dama, i trobant de passada "l'oportunitat de fer créixer l'opinió que es tenia d'ell de persona justa", li va donar suport, amb juristes i soldats. Ella, valenta com era, no va

dubtar a posar-se al capdavant dels armats, quan va caldre recuperar Balaguer.

I l'amor? "És gairebé segur que Aurembiaix i Jaume van ser amants des que... potser des que es van conèixer.

Pensem que tots dos eren molt joves i de tarannà apassionat", escriu Roca. El 1228, amb el bisbe de Lleida i el notari reial

L'escut de Montpeller.

Segell d'Aurembiaix d'Urgell.

per testimonis, es va fer el document que alguns consideren de concubinatge i alguns altres, prematrimonial. La relació no va durar gaire, però: el rei tenia uns altres interessos i, a la comtessa, li va arranjar el casament amb l'infant Pere de Portugal. Poc després de morir Aurembiaix, el vidu lliurava a Jaume I el comtat d'Urgell.

■ **La reina mare. Violant d'Hongria (~1216-1251).** Filla d'Andreu II d'Hongria i de Violant de Courtenay, fou, segons Bernat Desclot, "molt ferrosa, dama agradable a Déu i al seu poble". El papa proposà a Jaume que es casés amb Violant o amb la filla del duc d'Àustria. I raona el Conqueridor al *Llibre dels feits*: "Quan nós no valíem tant, nos donaren

Tombe de la reina Violant d'Hongria.

la filla del rei de Castella, Don Alfonso; ben és raó que ara, quan valem més, que prengam filla de rei." El 1235 es casaven a la catedral de Barcelona en una celebració esplendorosa. I diu que la vida matrimonial els va ser "harmoniosa i que el rei devia quedar captivat de la seva esposa magiar", que anomenava "dilectissima uxor nostra" i "carissima coniux mea". Cosa que no li va impedir de tenir amistançades, val a dir-ho. En tot cas, Violant no es va arronsar davant l'esperit conqueridor del marit. En cap sentit: l'acompanyà a la guerra o gestionà el govern "enmig de nobles amb els quals no devia ser fàcil entendre's": "No era una reina de les que viuen allunyades de les tasques públiques, que es queden recluses a palau en companyia de les seves dames, amatent només a l'educació dels fills i recorrent esglésies." Amb Alfons, l'hereu de Catalunya i Aragó, encara viu, sabia que els seus fills només podrien heretar territoris de nova conquesta. A l'interès del patrimoni reial s'hi afegia el de la mare: i va seguir el marit en l'empresa. El futur Pere el Gran va veure la llum a la ciutat de València el 1240.

"Cada fill mascle que naixia de la reina era una nova partició [territorial] que Jaume [I] es creia obligat a fer i una nova font de problemes. I la reina no parava de posar criatures al món." Nou, en va tenir. I tants de parts (més algun avortament) van passar-li factura: a tot just 35 anys, la reina Violant era enterrada a Vallbona de les Monges.

■ **Algunes amants. Blanca de Antillón.** Noble dama aragonesa, el pare de la qual formava part del seguici del rei. Maria Carme Roca explica que és segur que "s'entenia amb el rei l'any 1241", quan va rebre'n feus i privilegis. El fill que tingueren, Ferran Sanxis, nascut el mateix any o a començament del 1242, fou un dels preferits de Jaume I (per bé que, de gran, es revoltés contra el pare i el germanastre, l'infant Pere).

Berenguer Ferrandis. Una altra dama aragonesa que es va relacionar amb el Conqueridor "durant els anys centrals de la dècada dels quaranta". El seu fill, Pere Ferrandis, al qual el rei atorgà la baronia d'Hixar, va ser educat amb el seu germanastre Pere, fill de la reina, "amb el reconeixement i els honors que corresponien als bastards fills de dames nobles".

Guillema de Cabrera. Dama catalana, probablement filla del comte Hug d'Empúries, casada amb Berenguer de Cabrera. Un cop morta la reina Violant, Jaume "ja no va tenir cap trava, ni ètica ni documental", per fer explícites les seves relacions: Guillema ja la podia anomenar públicament "la seva ben estimada dama". Passat el flirt, que va durar tres o quatre anys, continuaren essent amics fins a la mort del rei.

■ **Reina de fet. Teresa Gil de Vidaure (? - 1288).** Provenent d'una important família de Navarra que servia la corona catalana, "fou el gran i més llarg 'afer' amorós que, malgrat els intervals, tingué el rei": "Sembla que Teresa, vídua de Pérez de Lodosa, es resistí molt de temps a les demandes de Jaume i que no hi consentí fins que aquest li donà paraula de casar-se amb ella i fer-la reina." I així va ser: hi va quedar vinculat "segons la forma vigent del dret canònic *per verba de futuro*" i van tenir una relació entre el 1255 i el 1262, amb la dama instal·lada a València i seguint el rei quan calia,

amb "tots els reconeixements socials" i dos fills, Jaume de Xèrica i Pere d'Ayerbe. Quan va voler separar-se'n i casar-se amb Berenguer Alfonso, el rei "va inventar-se la trista història que ella havia emmalaltit de lepra", explica Roca. Però el papa Climent IV no va consentir a la sol·licitud, que va trobar desvergonyida. Tot amb tot, Teresa es va recloure al convent de la Saïdia de València, que havia fundat. En morir, fou considerada santa.

■ **Amors crepusculars. Berenguer Alfonso (? - 1271).** Filla il·legítima de l'infant Alfons de Castella, "quan va començar a relacionar-se amb el rei, cap a l'any 1264, devia tenir uns vint-i-set anys". A favor de la relació hi havia el fet que "Jaume se n'havia enamorat bojament" i la conveniència del cosí de Berenguer i gendre del Conqueridor, el rei Alfons X de Castella, que necessitava tenir bones relacions amb Jaume I. En contra, el fet que el monarca català ja fos casat amb Teresa Gil de Vidaure: la relació amb Berenguer es va trobar adúltera i ella va esdevenir, a ulls del Papa, "l'esca del pecat": "Considerem que el temps avança i que el dia declina ja per a vós", li escrigué Climent IV. I continuava: "No us convé tacar els últims anys de la vostra vida." I encara: "Allunyeu de vós aquesta adúltera", "renuncieu a aquesta miserable". No en va fer cas. Només la mort de la bella dama va separar el rei de la "karissime et dilectissime nostre dompne Berengarie Alfonsi".

Sibil·la de Saga (1245/1250 - ~1320). Dama catalana de nissaga ceretana, casada amb Arnau de Cabrera (de qui es va intentar separar sense èxit i la mare del qual, Guillema, havia estat amant del rei), el lligam amb Jaume I es documenta el 1274, quan li dona el castell i la vila de Tàrbena, per bé que la relació, segons Roca, era anterior. I s'hi va voler casar. Però el nou papa li va recordar que ja ho era, i "l'amonestà durament perquè el rei intentava justificar la seva relació amb Sibil·la al·legant que era molt bella". Hi va haver amenaça d'excomunió: davant d'això, "Jaume I observà de portes enfora una conducta més regular, però Sibil·la l'acompanyà fins a la mort". Desaparegut el rei, ella continuà essent "una de les grans dames" de Barcelona.

Núria Cadenes